

ЧИННИКИ РОЗМІЩЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДЕРЖАВНЕ ЗАПОБІГАННЯ РУЙНІВНІЙ КОНКУРЕНЦІЇ

© Стадницький Ю.І., Стадницька Ю.Ю., 2011

Специфічною складовою комплексного чинника розміщення господарської діяльності "державне регулювання" є запобігання руйнівній конкуренції від хаотичного розміщення, що зумовлюватиме виключення з аналізу можливого місця господарської діяльності у межах відповідних територій, а також впливатиме на перспективність інших можливих місць господарської діяльності у межах простору аналізу. Виникатиме тут і посередній вплив, оскільки просторова організація одних галузей залежить і від просторової організації інших галузей.

Ключові слова: чинник розміщення; руйнівна конкуренція; господарська діяльність, державне регулювання.

J.I. Stadnytskyj, J.J. Stadnytsk
Lviv Polytechnic National University

FACTORS OF PLACING OF ECONOMIC ACTIVITY: STATE PREVENTION OF DESTRUCTIVE COMPETITION

The specific component of a complex factor allocation of economic activity "government regulation" is to prevent destructive competition from random placement, which will cause exclusion from the analysis of the possible location of economic activity within the areas, as well as affect the prospects of other possible places of economic activity within the boundaries of space analysis. Occur here and indirect impact, as the spatial organization of some fields depends on the spatial organization of other industries.

Key words: Factor allocation; destructive competition, economic activity, government regulation.

Постановка проблеми. Правильний вибір місця для господарської діяльності є необхідною умовою її успішності. Для оцінювання чи обґрунтування правильності розміщення важливим є виявлення чинників розміщення, тобто причин, які слід враховувати, обґрунтовуючи (прогнозуючи) чи пояснюючи колишнє (існуюче) розміщення господарської діяльності. У системі чинників розміщення господарської діяльності виняткову роль відіграє державне регулювання. Шляхом цілеспрямованого впливу на просторову організацію економіки (заборона виробництва певних видів продукції у певних зонах, запровадження обов'язкових схем розміщення потенційного виробництва, економічне та маркетингове стимулювання вибору бажаного для держави місця виробництва) держава пробує виконувати економічні завдання та завдання техногенно-екологічної та національної безпеки. Державне регулювання господарської діяльності є комплексним чинником розміщення і під час оцінювання чи обґрунтування правильності розміщення господарської діяльності цей чинник необхідно розглядати за його окремими проявами, а не монолітним утворенням.

Специфічною складовою комплексного чинника розміщення господарської діяльності "державне регулювання" є запобігання руйнівній конкуренції від хаотичного розміщення. Проблема так званої руйнівної конкуренції породжується тим, що хаотичне, невпорядковане розміщення господарської діяльності може призвести до руйнування певних ринків і виникнення в підсумку проблем для споживачів. Суть руйнівної конкуренції легко зрозуміти з такої аналогії: під час

розміщення турбін вітрової електростанції мінімальна відстань між ними становить 400 м, а зменшення цієї відстані зумовило б взаємне позбавлення енергії вітру. Якщо попит на певну продукцію трактувати як силу вітру, то стає зрозумілим економічний зміст наведеної аналогії: для кожного варіанта технології за певної усталеної системи цін можна визначити деякий критичний обсяг виробництва, нижче за який воно не рентабельне. В Естонії, наприклад, для запобігання руйнуванню фармацевтичного ринку існують такі правила щодо відкриття нових аптек: ліцензія на відкриття нових аптек у місті не видається, якщо на одну аптеку є менше 3000 жителів; у населеному пункті, що не має статусу міста, відстань від нової аптеки до вже існуючої повинна бути не меншою, ніж один кілометр. Подібні правила щодо запобігання руйнівній конкуренції на різних ринках існують у багатьох країнах і їхнє розроблення, запровадження та моніторинг слід зарахувати до завдань впливу держави на просторову організацію економіки.

Аналіз останніх досліджень і результатів. Дослідження чинників розміщення господарської діяльності є доволі популярним [1–14], однак ще ніколи не виконувалося дослідження державного запобігання руйнівній конкуренції як чинника розміщення.

Цілі статті. Метою роботи є дослідження чинника розміщення господарської діяльності "державне запобігання руйнівній конкуренції".

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання вибору оптимального місця господарської діяльності виконується, на перший погляд, порівняно легко: для кожного можливого місця господарської діяльності (МГД) достатньо розрахувати сумарні витрати на виробництво продукції (В) та витрати, пов'язані з її переміщенням до споживачів (Т), і за критерієм мінімуму цих витрат вибрати оптимальний варіант:

$$K_o = \min \{B_{ij} + \sum T_{ik}\}, \quad (1)$$

де B_{ij} – вартість виробництва продукції в i -му місці за допомогою j -ї технології; T_{ik} – витрати на переміщення продукції з i -го місця до k -го споживача до i -го місця.

Однак використання критерію, згідно з формулою (1), є сумнівним, оскільки виробнику невідомо, де буде його ринок збуту, і відповідно невідомі витрати на переміщення, які є складовою критерію оптимальності розташування. Аргументувати це твердження можна за допомогою прикладу, показаного на рис. 1.

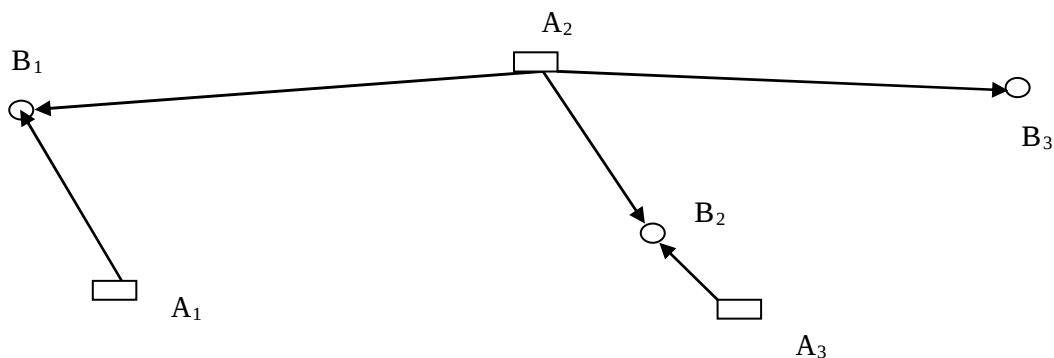

Рис. 1. Умовна схема розміщення ринків збуту (B_1, B_2, B_3) та можливих МГД (A_1, A_2, A_3)

Приймемо, що за орієнтації на ринок збуту B_1 , найвигідніше виробляти продукцію у можливому МГД A_1 , оскільки при цьому задовольняється критерій оптимальності: мінімум сумарних витрат на виробництво продукції в обсязі попиту ринку B_1 і витрат на переміщення продукції з місця A_1 у місце B_1 . Проте може виявитися, що у можливому МГД A_2 найвигідніше виробляти продукцію для ринків збуту B_1, B_2 і B_3 . При цьому також задовольняється відповідний критерій оптимальності: мінімум сумарних витрат на виробництво продукції в обсязі сумарного попиту ринків B_1, B_2 і B_3 і на його переміщення у відповідних обсягах із місця A_2 у ці місця. При цьому може виявитися, що сумарні витрати на продукцію з місця A_2 для споживачів ринку B_1 будуть менші, ніж сумарні витрати на продукцію з місця A_1 (унаслідок, наприклад, ефекту масштабу виробництва).

Очевидно, що така господарська діяльність у можливому МГД A_1 виявиться збитковою. Але не застраховане від збитків і рішення щодо розміщення господарської діяльності у можливому МГД A_2 , адже може виявитися, що для споживачів ринку B_2 найдешевшою буде продукція з можливого МГД A_3 , в якому найвигідніше виробляти продукцію за критерієм мінімуму сумарних витрат на виробництво продукції в обсязі попиту ринку B_2 і витрат на її переміщення з місця A_3 на місце B_2 . Зрозуміло, що виробництво A_2 , втративши ринок збуту B_2 , використовуватиме свою потужність не повною мірою, а це супроводжуватиметься втратами. Зрештою, і господарська діяльність у можливому МГД A_3 , апіорно орієнтуючись на певний ринок збуту, не має гарантії щодо оптимальності свого розташування. Наведений приклад засвідчує неможливість ізольованого, виключно з точки зору окремого можливого МГД (без урахування інших можливих та існуючих МГД з виробництва аналогічної продукції), розв'язання задачі вибору оптимального місця господарської діяльності. Це зумовлює необхідність одночасного (а не послідовного!) аналізу усіх можливих та існуючих МГД з виробництва аналогічної продукції.

Наступним кроком є оцінка того, чи виробництво продукції у можливих МГД із порівняння більшими витратами буде конкурентоспроможним (цей етап можна назвати етапом відсіювання неконкурентоспроможних можливих МГД). Прийmemo, що виробництво продукції у можливих МГД 1 і 2, відстань між якими дорівнює R , у розрахунку на одиницю продукції коштуватиме відповідно B_1 та B_2 . Прийmemo, що у можливому МГД 2 потенційні витрати на виробництво продукції будуть більшими, ніж аналогічні витрати на виробництво такої самої продукції у можливому МГД 1. Очевидно, це не означає, що у можливому МГД 2 не доцільно виробляти. У можливому МГД 2 недоцільно виробляти продукцію лише тоді, якщо виробити продукцію у можливому МГД 1 і перемістити її з можливого МГД 1 у можливе МГД 2 буде дешевше, ніж виробити у можливому МГД 2. Тобто можливе МГД 2 не розглядатиметься як доцільне МГД під час виконання умови:

$$B_1 + S \cdot R \leq B_2, \quad (2)$$

де B_1, B_2 – витрати на виробництво одиниці продукції відповідно у можливому МГД 1 та 2, грн./од.; R – відстань між можливими МГД 1 та 2; S – витрати, пов'язані з переміщенням одиниці продукції на один кілометр, грн./од.·км.

Про недоцільність виробництва заданого типу продукції у можливому МГД за попередньо вибраною (оптимальною для цього місця) технологією можна говорити не лише після того, як виявиться, що відповідне місце програє в конкуренції іншому місцю, але й тоді, коли у його ринковій зоні не буде споживачів.

Тоді критерій вибору оптимальних місць господарської діяльності (K_{or}) опишеться формулою

$$K_{or} = \min \{ \sum B_{ij} + \sum \sum T_{ik} \}. \quad (3)$$

Можливість безпосереднього впливу держави на прибуток від господарської діяльності (шляхом установлення підвищеної ціни для продукції, виробленої в певному регіоні, зниження податків та реалізації інших заходів, які зумовлять підвищення прибутковості, не впливаючи на вартість виробництва), є причиною того, що критерій мінімуму сумарних витрат на виробництво продукції та її транспортування до споживачів не завжди однозначний із критерієм максимуму прибутковості. З урахуванням зазначеного, а також можливості зміни відповідних показників у часі, що зумовлює необхідність застосування процедури дисконтування майбутніх витрат і результатів, ми пропонуємо таку модифіковану формулу для обґрунтування оптимальних місць господарської діяльності з виробництва аналогічної продукції:

$$ПД_c = \sum ((\sum V N_{ik} - (\sum B_{ij} + \sum \sum T_{ik}) - \sum A_i - \sum PP_{ik}) / (1+E)^k) \rightarrow \max, \quad (4)$$

де $ПД_c$ – сумарна за період виробництва продукції дисконтована величина чистого прибутку; $V N_k$ – валові надходження від продажу блага у рік k ; A_k – податкова амортизація у рік k ; PP_k – податок на прибуток у рік k , який слід розраховувати за формулою

$$PP_k = SP_k \cdot (\sum V N_{ik} - (\sum B_i + \sum \sum T_{ij}) - \sum A_{ik}) / 100, \quad (5)$$

де SP_k – ставка податку на прибуток в рік k , %.

Дотримання галузевого підходу, коли одночасно необхідно аналізувати усі місця існуючого та виробництва аналогічної продукції у просторі, є надзвичайно інформаційномісткою й відповідно трудомісткою процедурою. Очевидно, що у багатьох випадках цю трудомісткість можна зменшити, обмеживши простір аналізу. Варто звернути увагу ще й на ту обставину, що обмеження простору аналізу дає змогу більш-менш адекватно здійснювати початковий вибір обсягу виробництва у кожному з можливих МГД: він має дорівнювати сумарному попиту споживачів, окресленому в ході розв'язання задачі на розміщення регіону. Адже без конкретного обсягу виробництва вести мову про питомі витрати виробництва не коректно. Інша річ, що вже в ході розв'язання задачі, коли чіткіше вимальовуватиметься коло майбутніх споживачів відповідного виробника, його потужність буде коригуватися.

Просторовий підхід, який полягає в окресленні меж простору, де, дотримуючись галузевого підходу, слід виконувати пошук оптимальних місць виробництва аналогічної продукції, ґрунтується на врахуванні властивостей цієї продукції. Основною з цих властивостей є транспортбельність. Чим транспортбельнішою є продукція, тим ширшими є межі просторового аналізу стосовно очікуваного ринку збуту для пошуку оптимальних місць її виробництва. І навпаки, чим менш транспортбельною є продукція, тим вужчими є межі просторового аналізу для пошуку оптимальних місць виробництва аналогічної продукції.

Встановлення меж для просторового аналізу повинно відбуватися з урахуванням не лише транспортбельності продукції, але й особливостей простору довкола очікуваного ринку збуту. Наприклад, коли здійснюється постачання малотранспортбельною продукцією віддалених споживачів, поблизу яких немає умов для її виробництва, як це було під час освоєння нафтогазових родовищ Тюмені чи будівництва Байкало-Амурської магістралі, що супроводжувалося величезними обсягами перевезення відсутніх там щебеню, піску, цегли та інших багатотоннажних будівельних матеріалів, виробів та конструкцій із доволі таки віддалених регіонів (України, Білорусі, Казахстану) колишнього СРСР, встановлення меж просторового аналізу має ґрунтуватися не на транспортбельності продукції, а на властивостях регіону ринку збуту.

Ще одним чинником, що впливає на межі для просторового аналізу, є чинник державної політики щодо безпеки. Багато країн, зокрема США, Росія, Франція, проводять політику виробництва зброї у межах національної території. Тому у такій ситуації просторовий аналіз обмежується територією відповідної країни.

Чинником, який впливає на межі просторового аналізу, є й бажання виробника зменшити ризики різкої зміни курсу валют. Одним із чинників прийняття рішення про розміщення підприємства "Hyundai Motor" в США називалася можливість обмежити ризики, пов'язані з коливанням валютного курсу. Тому часто простір аналізу визначається "валютним простором" (окремою держави чи економіко-політичного союзу держав).

Зрозуміло, що встановлення меж для просторового аналізу має відбуватися виважено й супроводжуватися попереднім вивченням конкретної ситуації щодо особливостей розміщення. Якщо це не буде зроблено, виконання просторового аналізу у межах некоректно визначених меж не гарантує отримання оптимального результату й може зумовити значні збитки.

Державне запобігання руйнівній конкуренції шляхом заборони відповідних видів господарської діяльності у межах певних територій впливає на просторову організацію економіки безпосередньо і прямо (рис. 2). З одного боку, через державне запобігання руйнівній конкуренції можливі МГД у межах цих територій повинні виключатися з аналізу. Своєю чергою, це впливатиме на перспективність інших можливих МГД у межах простору аналізу. Зазначені зміни просторової організації економіки відбудуться після безпосереднього впливу держави. Однак доречно очікувати і прямий вплив, який виникатиме через те, що просторова організація одних галузей залежить від просторової організації інших галузей. Тому державне запобігання руйнівній конкуренції може бути чинником розміщення інших видів господарської діяльності.

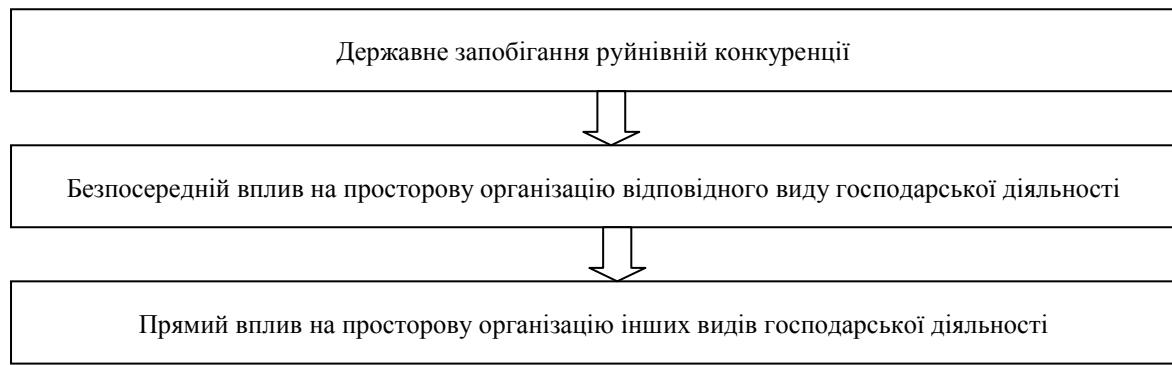

Рис. 2. Напрями впливу державного запобігання руйнівній конкуренції на просторову організацію економіки

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, державне запобігання руйнівній конкуренції є чинником розміщення господарської діяльності, який слід враховувати, обґрунтовуючи (прогнозуючи) чи пояснюючи колишнє (існуюче) її розміщення. Цей чинник є безпосереднім щодо видів господарської діяльності, в яких здійснюється запобігання руйнівній конкуренції, і прямим щодо інших видів господарської діяльності. Подальші дослідження з розглянутої проблематики є перспективними у галузевому та регіональному перерізах.

1. Данилишин Б.М. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка України / Б.М. Данилишин, Д.В. Клиновий, Пєпа Т.В. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 688 с.
2. Дорогунцов С.І. Теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки / С.І. Дорогунцов, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: СТАФЕД-2, 2001. – 143 с.
3. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика) / С.І. Іщук. – К.: Видавництво Європейського університету, 2004. – 216 с.
4. Пащенко Ю.Є. Розвиток та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України / Ю.Є. Пащенко. – К.: Науковий світ, 2003. – 468 с.
5. Просторові аспекти конкуренції технологій / Ю.І. Стадницький, О.Є. Товкан, А.В. Симак, Л.М. Коваль. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 95 с.
6. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / М.І. Долішній, Ю.І. Стадницький, А.Г. Загородній, О.Є. Товкан. – Львів: Національний університет "Львівська політехніка", 2003. – 256 с.
7. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов та ін. – К.: Знання, 2006. – 350 с.
8. Розміщення продуктивних сил: теорія, методи, практика / Ю.І. Стадницький, А.Г. Загородній, Т.Б. Данилович, О.Є. Товкан. – Львів: Центр Європи, 2002. – 252 с.
9. Стадницький Ю.І. Класифікація підприємств за факторами розташування: теоретичні та практичні аспекти / Ю.І. Стадницький // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 108–116.
10. Стадницький Ю.І. Просторова організація соціально-економічного розвитку / Ю.І. Стадницький, І.М. Комарницький. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 186 с.
11. Стадницький Ю.І. Просторові аспекти ефективності / Ю.І. Стадницький, О.М. Капітанець. – Хмельницький: ПВНЗ УЕП, 2008. – 193 с.
12. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Д.М. Стеченко. – К.: Вікар, 2006. – 400 с.
13. Хвесик М.А. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко. – К.: Кондор, 2004. – 342 с.
14. Щеглюк С.Д. Формування нових видів економічної діяльності в умовах трансформаційної економіки / С.Д. Щеглюк. – Львів: ІРД НАН України, 2008. – 195 с.